

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
S

Cilt: 2 - Sayı: 2 - Yıl: 2015
BAYBURT

KAZA VE KADER KONUSU

Şerafeddin GÖLCÜK*

Özet

Allah ile insan arasındaki münasebet, Kelâm ekolleri tarafından kazâ ve kader problemi etrafında tartışılmış ve çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. İnsanın Allah karşısındaki konumu ve insanın hürriyeti gibi meseleler aynı konu etrafında detaylandırılmıştır. Kelâm ekollerinin kazâ ve kader konusundaki görüş ve tutumları, Allah'ın ilim, irade ve kudret sıfatları hakkındaki kanaatleriyle biçimlenmiştir. İnsanın Allah'ın emir ve nehiyleri karşısında sorumlu ve fiillerinde özgür kabul edilmesi ile Allah'ın başta kudret ve irade olmak üzere sıfatlarının herhangi bir daraltma veya kısıtlamaya uğramaması, kazâ ve kader konusundaki dengenin iki tarafını oluşturmaktadır. Kelâm ekolleri sistem ve usûllerine göre kanaatlerini bu iki taraftan birini vurgulayarak veya bir denge gözetmeye çalışarak belirtmişlerdir. Makalemizde İslâm kelâm ekollerinin bahsi geçen sıfatlar hakkında ve bu sıfatlar bağlamında kader ve kazâ konusunda serdettikleri görüşler, özetlenip açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazâ, Kader, İrade, Kudret, Hürriyet.

QADA AND QADAR

Abstract

The Kalam schools discussed and tried to solve the relationship between Allah and human around the problem of destiny/fate (qadar) and qada. Issues like the status of human and human freedom are detailed around the same topic. The position and attitude of the kalam schools about qadar and qada be formed about their opinion in attributes - Knowledge, Willing, All-Sustaining Power- of Allah. Be responsible from Allah's command and forbidden with the acceptance that the human is free in his act without restriction the attributes - All-Sustaining Power and Willing- of Allah are the both sides of the balance in qada and qadar. The Kalam schools emphasized one of the both sides or tried to observe the balance in their sistem and method. In this article we summarize and explain the views of the İslamic kalam schools round the subject qada and qadar in the context of attributions.

Keywords: Qada, Qadar, Willing, All-Sustaining Power, Freedom.

* Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi

I. Kur'an ve İnsan

İslam Kelâm ekolleri Kur'an'da Allah'ın tarif ve tavsîf ettiği insanı ken-dilerine özgü usûl ve yollarla tanımaya çalışmışlardır.

Kur'an'da Allah'ın tarif ettiği insanın en belirgin ve en çarpıcı özelliği kul olmasıdır. Allah Rabb'tır, insan abbdır. Ancak bu Rablik ve kulluk mü-nasebeti bir dostluk ve yakınlık münasebetidir. Allah ile insan asla birbiri-nin rakibi değildir. Allah, güzel isim ve sıfatlarıyla her zaman ve her yerde insanın yanındadır, onun hâmisidir. Koruyucu ve yol göstericidir. İnsan ise Rabbi karşısında ezilen, büzülen, yerilen bir varlık olmayıp üstün niteliklerle donatılmış, Rabbe muhatap, varlıklar hiyerarşisinde en yüce mevkide bulunan mükerrem yaratıktır.

Kelâm mekteplerinin değişik açılardan baktıkları insanla ilgili olarak Kur'an'da Allah'ın yaptığı tarifi özetle vermek gerekirse bu tanımdan şu tespitleri çıkarmak mümkün olmaktadır.

Kur'an'daki insanın yaratılış gerekçesi "yeryüzünde bir halife var et-me"dir. Ancak bu insanın hammaddeyi kara toprak olup ona ilahî ruhtan üflenmiştir. O halde insanın asıl bünyesi toprak ve ruhtur. Allah, ilk insan Âdem'e isimleri, ilk gerekli bilgileri öğretmiştir. Ona ayrıca bir eş yaratmış-tır. İlk misâkı ruhlardan alan, insanlığın annesini ve babasını önce cennete koyan Allah, daha sonra onları bir hikmet gereği yeryüzüne indirmiştir. İnsanın hayatı dünyaya bağlı olarak devam edecektir; orada doğacak, orada yaşayacak ve orada ölecektir. Bu ilâhî kanun, insanın kaderine değişmez bir şekilde bağlanmıştır.

İnsan bedeniyle yeryüzüne bağlı bir hayat sürerken mânevî yapısı ile bir hayatın sahibidir. İnsan bir yandan müspet, olumlu davranışların sahibi, diğer yandan da menfî, olumsuz davranışların sahibidir. O aynı zamanda acelecidir, cimridir, tartışmacıdır, öte yandan hürdür, sorumludur ve her zaman inkâra kayabilececek kabiliyettedir.

Allah insanı fevkalâde bir yapıda yaratmış, onu kendisini bilebileceği niteliklerle donatmıştır. İnsan isterse Rabbini bulur. O'na lâıyk kul olur. İsterse de Rabbini kendine rakip görerek O'na isyân eder, bu isyânını inkâra ve küfre kadar götürür. İnsanın Rabbini bulma ve tanıma yolları pek çoktur. Her şeyden önce insanın bizzat kendisi Rabbinin varlığına ve birliğine en keskin ve şaşmaz delildir. Âlem ve içindekiler Rabbin varlığına ve birliğine açık burhânlardır. İnsanın değişik dil ve renklerle yaratılması Allah'ın varlığının ve birliğinin açık belgeleridir. Belki insanı bu hususta düşündürecek en yakın ve insanın her an temasta olduğu iki unsur, hayat ve ölümdür. Hayat ve ölüm, insanı Allah'a yaklaştıran ikiz kardeşlerdir.

Allah Kur'an'da Zât-ı Ulûhiyet ve Rubûbiyetini bütün yönleriyle insan idrâkine sunar. En güzel isimlerin ve sıfatların sahibi olan Allah Kur'an'ı kendisini tanıtmak

için insana göndermiştir. Bütün kemâl sıfatların sahibi olan Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Kur'ân, Allah'ı tanı-tırken insanın önüne geniş ve zengin ufuklar açar; İnsan Kur'ân'da Allah'ı tanırken derin ve târifi imkânsız bir haz duyar. İnsan olmanın keyfini yaşar.

Kur'ân, insanın gerek fert gerekse toplum olarak yaşayışının reçetelerini sunar. İnsan, hayatı boyunca kendisine gerekli hayâtî prensipleri soyut olarak Kur'ân'da, bu prensiplerin uygulamaya geçirilmiş şeklini ise somut olarak Hz. Peygamber'in (S.A.V.) sünnetinde bulur. İnsanın asıl değeri îmânla anlam kazanır. İman ve amel ikilisiyle doruğa ulaşır. Allah'ın Kur'ân'da tarif ve tavsîf ettiği mü'min ve müslim insandır.

Kelâm mektepleri, Allah'ın, kitâbı Kur'ân'da tarif ve tavsîf ettiği insanı elbette biliyorlardı. Onlar insanın ruh ve bedenden oluşan bir varlık oldu-ğunun şuurunda idiler. Bütün Kelâm ekolleri, insanın Allah katındaki du-rumunu ele aldılar ve konuya kazâ ve kader konusu açısından yaklaştılar. Bu yaklaşım insanın Allah karşısındaki durumunu belirlemek, onun hürri-yetinin olup olmamasını araştırmak şeklinde olmuştur.

Kâza ve kader kelimelerine Kur'ân'daki kullanılan şekillerine göre çeşitli anlamlar verilirken terim olarak şu manalar verilmiştir.

II. Kazâ ve Kaderin Anlamları

Kazâ: Mümkünlerin (olabilecek şeylerin) birer birer yokluktan varlığa geçişidir. Bu da ezelde verilen hüküm anlamına kadere uygun olarak vukû bulur. Kader, bütün varlıkların hükmünün Levh-i Mahfûz'da toptan bulu-nuşudur. Kazâ ise şartların varoluşundan sonra bunların birer birer mey-dana gelişidir. Kader, Allah'ın ezeli hükümü ve kararıdır. Allah'ın irâdesine göre bütün varlıklar ve her şey için geçerlidir. Bu ezeli hüküm, zaman içinde gerçekleşir. Kazâ, her şeye, her varlığa ait özel hüküm ve karardır. Bu da ilâhi irâdenin zaman içinde onların her birinin ölçü ve sınırını tespit ederek onları ayrıntılarıyla ortaya koymasısıdır. Ehl-i Sünnet'in iki kolu Mâtürîdîlerle Eş'arîler, kazâ ve kader kavramlarına birbirinden farklı anlam verirler, birinin kazâ dediğine diğeri kader der.

Kazâ ve kader Allah'ındır. Hüküm ve karar sahibi ancak Allah'tır. Kazâ ve kaderi Müslümanlar anlamada ve uygulamada farklı değerlendirmiş-lerdir. Aslında kazâ ve kaderi anlamak çıplak gözle güneşe bakarak onun üzerinde araştırmalarda bulunmaktan çok daha zordur. Bununla birlikte bu konuda ortaya atılan çeşitli görüşlere göz atmakta yarar vardır.

III. Kaza Ve Kader Anlayışları

1- Mu'tezile: Mu'tezile, insan seviyesinde kazâ ve kaderi kabul etmiyor. İnsanı tam ve mutlak irâde ve güç sahibi görüyor. İnsana seçme ve yapma hürriyeti vererek onu, seçtiklerinin ve yaptıklarının tam sorumlusu olarak benimsiyor.

2-Cebriyye: Mu'tezile'nin tam karşısı olan Cebriyye ise insanın hür ol-madığı, her şeyin Allah'tan geldiği inancına sahiptir. Cebriyye, "her şey Allah katındandır ve insanın irâde ve gücü yoktur, dolayısıyla onun için hürriyet söz konusu değildir" anlayışındaydı.

3-Ehl-i Sünnet: a) Mâtürîdîlik: Ehl-i Sünnet'in Mâtürîdî Kelâm Mektebi mensupları her fiilin aslının yaratılışını Allah'a bırakırlar. Onlara göre fiilin aslını Allah yaratır, bunu o, mutlak ilmiyle önceden bilir. Fiilin iyi ve kötü olarak ahlâki ve hukûkî nitelik kazanması Allah'ın kanununun emrettiği ve yasakladığı ile münasebette olmak suretiyle insanın hürriyetine bağlıdır. İnsan, hür seçimiyle fiili kendisine sıfat yapar. Fiil iyi ise, insan, iyi insan: fiil kötü ise insan, kötü insan olur. Kötü insan, mü'min insan, âsî insan, günahkâr insan, hayırsever insan, namaz kılan insan, kılmayan insan gibi. Ancak insanın yaptığı işlerin iyi ve fena oluşunu ilâhî kanun tayin ve tespit eder, bu fiillerin ahlâkî ve hukûkî değer kazanması insanın irâde ve gücüne bağlı olarak onun elindedir. İnsan kendisine bahşedilen cüz'i irâdesiyle fiillerden iyi ve fena olanı seçme hürriyetine sahiptir.

b) Eş'arîlik: Ehl-i Sünnet'in diğer kolu Eş'arîliğe göre kazâ ve kader dâiresi içinde fiiller doğrudan Allah tarafından insanda yaratılır. İnsan iyi ve fena fiillerle münasebete girerek onları kesbeder, kendine mal edip sıfat yapar. Fakat bu kesb aslında Allah'ın irâde ve kudretinin eseridir, zâtî yönden mevcudiyeti Allah'tandır, yani yaratıcısı Allah'tır. Fiil ahlâki yön-den insana aittir.

Eş'arîlikte görülen, kuvvetli bir irâdeci anlayıştır: Allah'ın irâdesi her şeyin üstündedir. Eş'arîler irâdeci bir yaklaşımla insanın kaderini Allah'ın irâde ve kudreti içinde değerlendirip, kaderini tayinde insana daha az yetki verirler. Onlar için önemli olan Allah'ın irâdesidir. Ancak bu hükmü bütün Eş'arîlere teşmil etmemek gerekir.

Mâtürîdîlere göre insanın kaderi bir yandan kendi elindedir. Kendi irâdesi ve gücüne bağlıdır diğer yandan Allah'ın katındandır. Kazâ ve kader Allah'a aittir. Ancak bu alanlar Allah'ın ilmi dışında değildir. Mâtürîdîler insana cüz'î irâde vererek ve mes'eleyi Allah katında O'nun mutlak ilmine bağlayarak insanı psikolojik yönden rahatlatıyorlar.

İki zıt kutup olan Mu'tezile ve Cebriyye birbirine aykırı görüşleri savu-nuyorlar. Mu'tezile'ye göre insan, kaderini ta'yinde, belirlemede Allah'ın müdahalesinden uzaktır. Mu'tezile, insanın kaderinin önceden tayini diye bir kavram tanımıyor. İnsanın kaderinin tayini bizzat insanın kendi elinde-dir.

Cebriyye'ye göre insanın kaderi tamamen mutlak olarak Allah'ın katın-dadır. İnsanın bu konuda hiçbir fonksiyonu yoktur.

IV. İrade ve Kudret Konusunda Kelâm Ekolleri ve İnsan Anlayışları

Kazâ ve kader anlayışlarının bu şekilde belirlenmesinde İslâm Kelâm mekteplerinin Allah'ın ilim, irâde ve kudret sıfatlarıyla insandaki aynı sıfatlara bakışları rol oynar. Bu ekollerin Allah'ın ve insanın sıfatlarına yaklaşımları farklıdır.

1- İrade Anlayışları:

1.1-Mu'tezile: Mu'tezile'ye göre insan irâde, ihtiyâr sahibidir. İrâde bir fiil olduğundan irâdenin faili, yapıcısı insandır.

1.2-Cebriyye: Cebriyye'ye göre insanın irâde ve ihtiyârı yoktur. Onlar tam bir cebir, zorlama taraftarı olduklarından insanın irâdesi, dolayısıyla hürriyeti yoktur, anlayışındadırlar.

1. 3-Ehl-i Sünnet

a) Mâtürîdîlik: Ehl-i Sünnet'in Mâtürîdî koluna göre insan, cüz'î bir irâde sahibidir. İnsan seçimlik bir iş karşısında, bütün ihtimalleri düşünerek cüz'î irâdesini kullanır ve bir seçimde bulunur. Cüz'î irâde küllî irâdenin karşıtı olmayıp insanın önündeki alternatiflerden bir tercihte bulunmasıdır. Bu cüz'î irâde şöyle ifade edilir: "Allah, insan için küfrü onun ihtiyârıyla, isteğiyle ve îmâna gücü olmakla birlikte diler."¹ İnsanın irâdesi vardır. İnsan bu irâdesini küfre kullanabileceği gibi îmâna da kullanabilir.

b) Eş'arîlik: Eş'arîler de insanın irâdesinin olduğunu kabul ederler, ancak onlar bu konuda daha hassastırlar. Allah'ın irâdesi yanında insanın irâdesinin varlığını açıkça söylemekten çekinirler. Zîra bu takdirde irâde sahiplerinin çift olacağı görüşündedirler.

2- Kudret Anlayışları:

İnsan hürriyetini tanımlamada irâde kadar önemli bir diğer sıfat da kudrettir, güçtür. Kudret sıfatının tanımında da İslâm Kelâm ekolleri değişik görüşler serdetmişlerdir. Genelde Allah'ın kudret sıfatını kabul eden Kelâm mektepleri insanın gücü konusunda anlatım farklılığı ortaya koyarlar.

2.1- Mu'tezile: Mu'tezileye göre insan güç sahibidir. İnsan devamlı güç-lüdür. Bu güçle insan kendi fiillerine kadirdir. İnsanın fiillerini Allah ya-ratmaz. Hayır, ve şer bütün fiilleri insan kendisi yapar, bundan dolayı ceza ve mükâfata hak kazanır. İnsan âciz olmayıp kâdirdir.

2.2- Cebriyye: Cebriyye'ye göre insanın yaptığı işin gerçek fâili Allah'tır. İnsanın hiçbir şeye gücü yoktur. İnsan istitâat, güç ile vasıflanamaz, onun irâdesi olmadığı

¹ Nûreddin es-Sâbüni, *el-Bidâye Fî Usûli'd-Din*, Haz.: Bekir Toplaoglu, Ankara: DİB: Yay, 1998, s. 72.

gibi gücü de yoktur. Fiiller insana mecaz yoluyla nispet edilir. "Güneş battı" cümlesindeki anlam gibi. Nitekim batma işi güneşe nispet edilse de, bunu gerçek fâili Allah'tır. İnsanın fiilleri de böyledir, mecaz yoluyla insana nispet edilir. Çünkü insanın gücü yoktur.

2.3- Ehl-i Sünnet a) Mâtürîdîlik: Mâtürîdîlere göre insan güç sahibidir. Bu güç ikiye ayrılır:

- Fiilden önceki beden sağlamlığı.
- Allah tarafından yaratılan araz, gelip geçici nitelik.

İnsan sahip olduğu güçle ihtiyârî, yani isteğe bağlı fiilleri yapar. Allah'ın yarattığı bu güç, fiille birlikte olup fiilden önce insanda bulunmaz.

b) Eş'arîlik: Eş'arîler de insan da yaratılmış bir gücün varlığını kabul ederler. Bunun izahı şöyledir: İnsan iş yapma gücüne sahiptir. Fakat bu güç, insanın özünden, zâtından değildir. Bu güç, Allah'ın insana bir nimetidir, ihsanıdır. Bu güç fiille birlikte olup; fiil, iş meydana geldikten sonra söz konusu güç yok olur. Allah bir iş yapması için insanda bu gücü yaratır. Bu güç, "el-kudretü'l-muhdes"dir, yaratılmış güçtür.

İnsanın gücüyle ilgili olarak İmâm Eş'arî'nin verdiği örnek ilginçtir: "Al-lah kâfiri îmân etmekle yükümlü klmıştır. Kâfirin bu îmâna gücü var mıdır?" sorusuna o: "eğer gücü olsaydı îmân ederdi." cevabını vermektedir. Hemen akla gelen: "o halde Allah, gücü yetmediği bir şeyi mi kâfire teklif etmektedir?" sorusuna onun verdiği iki şıklı cevap ise gerçekten susturucu niteliktedir:

1. Kâfirin aczinden dolayı îmâna gücünün olmaması düşünülemez. Kâfir îmân etmeye âciz değildir. Onun her zaman îmâna gücü vardır.

2. Kâfirin îmân etmemesi, onu terk etmesinden ve îmânın zıddı, karşıtı olan küfürle meşgul olmasından dolayıdır.²

V. Yetkili ve Sorumlu İnsan

İslâm Kelâm mektepleri kazâ-kader çerçevesinde insan anlayışlarını belirlerken irâde ve güç kavramları üzerinde fazla durmuşlardır. İnsan hürri-yetini bu doğrultuda anlamaya çalışmışlardır. Onların insan anlayışlarında bunlara ilâveten kesb, amel, adâlet, zulüm, salah, aslâh, teklîf, lutf, hidâyet, dalâlet, rızık, ecel ve iktisadî hayatın işleyişi gibi konular genişçe tartışılmıştır. Ancak irâdeye ve güce verilen önem diğer konulardan daha büyük-tür. Zirâ insanla ilgili diğer konuların alt yapısını irâde ve güç oluşturmak-tadır, irâde ve güç konusunda bir değerlendirme yapmak gerekirse özet olarak söylenecek şudur:

² İmâm Eş'arî, *el-Luma Fi'r-Redd Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bid'a*, Haz.: D. Hamude Çarabe, Kahire: Matbaatü'l-Mısır, 1955, s.93; a.mlf, *el-İbâne An Usûli'd-Diyâne*, Medine: Camiatü'l-İslamiyye, 1975, s. 58.

Allah, insanı yeryüzünde halifesi olarak yaratmış, ona pek çok nimetler vererek kendi Zât-ı Ulûhiyeti'ni tanımasını, sadece kendisine ibâdetle bu-lunmasını ondan istemiştir. Emirler ve yasaklarla sınırı belli bir hayatı ya-şaması Allahtarafından insana bildirilmiştir. Ayrıca, neticede ne olacağı da insana önceden haber verilmiş, insanın hayırlı ve doğru yolu seçmesi ken-disine bırakılmıştır. İnsana sorumluluk elbisesi giydirilmiştir. Sorumlulu-ğun, neticede mükâfat ve cezanın tahakkuku, ancak sorumlu kişinin serbest hareketiyle mümkündür. Hür bir irâdeyle işlerini görmesiyle insan ancak sorumluluğun ne olduğunu anlayabilir. Bunun için insanın belli bir alanda hür olması gerekmektedir. İnsan kendi irâde ve hür seçimiyle bu belli alanda serbestçe faaliyette ve icraatta bulunmaktadır. Ancak kendisine irâde verilen insanın bu irâdesi onun serbest faaliyeti ve hürriyeti için yeterli değildir; irâdenin güçle tamamlanması icâbeder. Zirâ irâde, güç olmadan fiil meydana ge-tiremez.

İnsanda varlığı kabul edilen ve gerçekten var olan güç belirli alanlarda etkindir. Allah'ın mutlak ve sınırsız kudreti hiçbir kayıt ve şarta tâbi olma-dan her şeyi yarattığı halde, insanın gücü bu yetenekten mahrumdur. Allah kudretiyle her şeyi yarattığı halde insan böyle bir şey yapamaz. Bunun böyle olduğunun açık delili, insanın kendi özünden bazen bazı işlere gücünün olmadığını ve hiçbir zaman yaratmaya dâir bir hissin içinde doğmadığını bilmesidir. İnsan, asla yoktan, yok iken, cisim, cevher, araz yaratmaya, atom, hücre, molekül yaratmaya muktedir değildir. Ayrıca insanın bu gücü daimî, sürekli olmayıp gelip geçicidir.

VI. Özgür İnsan

İnsan kendisine bahşedilen bu güçle fiillerini icrâ edip, hayatını düzen-ler. İnsan bu gücü sayesinde asla mecbûr olmadığını bilir ve hisseder. Zira her şeyin doğuşu ve oluşu anında mecburiyet yoktur. Mecbûriyet, zorlama, var olan bir şeye isteyerek veya istemeyerek vukû bulur. İnsanın önünde somut olarak bir şey bulunacak ki insan o şey hakkında isteme veya iste-meme tarzında bir tavır takınsı Zorlanma böyle durumlarda söz konusudur. Oysa insan sahip olduğu güçle bir fiili tercih eder, benimser ve fiilden vazgeçmeyerek onu işler. İnsan bütün işlerini görürken bu psikolojik at-mosfer içindedir. Her türlü ihtimali düşünür, hesaplar, faydasını, zararını göz önüne getirip fiili yapar. İnsan fiilini işlerken tamamen hürdür. Tercih edici ve hür olmak ile mecbûr olmak yan yana bulunamaz. Birlikte değer-lendirilemez. Burada söz konusu olan insanın kendi gücünü kullanarak tek başına yaptığı fiillerdir. Dışarının ve yan etkenlerin tesiri ise bir başka ko-nudur. Bunlar hesaba katılsa da, son tahlilde insan yine kendi irâde ve gücünü düşünerek tercih edici durumdadır ve bir fiile ortak olup olmama husûsunda kendi takdirini kullanır. İnsan irâde ve gücünü kullanarak kendi azim ve kararlarında; fiiller, anonim, ortak olsa da tek başına sorumludur.

VII. İrade ve Güç Sahibi İnsan

İnsanın yaratıcı bir güce sahip olmayıp ancak ihtiyârî ve irâdî fiillerini yapma gücüne sahip olduğunun en açık belgesi, insanın şimdiye kadar yoktan var etme anlamında bir zerreyi, atomu, su molekülünü oluşturan oksijen ve hidrojenlerden bir tekini bile yaratamamış olmasıdır. İnsan, kendisi bir yaratık olarak yaratılmışlar dünyasında her şeyi hazır vaziyette bul-makta, bir takım nimetlere ve imkânlarla sahip olunca kendini her şeyin sahibi görerek yaratıcı bir gücün mâliki olduğu zehâbına kapılmaktadır. Oysa insanın her an idrâkinde olması gereken gerçek, onun sadece fiillerini, amellerini, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak olan kesbini, irâdî ve ihtiyârî, isteğe bağlı fiillerini yapma kudretinde olduğudur.

KAYNAKÇA

Eş'arî, Ebû'l-Hasan, , el-Luma Fi'r-Redd Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bid'a, Haz.: D. Hamude Ğarabe, Kahire: Matbaatü'l-Mısır, 1955.

_____, el-İbâne An Usûli'd-Diyâne, Medine: Camiatü'l-İslamiyye, 1975.

Gölcük, Şerafeddin, Kur'an ve İnsan, Konya: Kitap Dünyası Yay., 2009.

_____, Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri, İstanbul: 1979.

_____, İslâm Akaidi, Konya: 1992.

_____, Ankara: Bâkullânî ve İnsanın Fiilleri, 1997.

Kadı Abdülcabbar, Ebu'l-Hasan, el-Muğni Fî Ebvâbı't-Tevhîd ve'l-Adl I-XX, Tahk.; C. Ş. Kınvâtî, İbrahim Medkûr, Mısır: Vizâretü's-Sikâfe, ts.

Mâtürîdî, Ebû Mansur, Kitabu't-Tevhid, Tahk.: Fethullah Huleyf, İskende-riyye: Dârü Câmîati'l-Mısriyye, ts.

Sâbûnî, Nûreddin, el-Bidâye Fî Usûli'd-Din, Haz.: Bekir Toplaoglu, Ankara: DİB: Yay., 1998.

Şehristânî, Ebu'l-Feth, el-Milel ve'n-Nihal I-III, Tahk.: Muhammed Seyyid Keylânî, Kahire: Dârü'l-Maârif, 1975.